

Katarzyna Sornat

(Towarzystwo Kultury Języka, Warszawa,
e-mail: katarzyna.sornat@student.uw.edu.pl)
ORCID: 0000-0002-8133-6651

NAZWY WŁASNE O PROWENIENCJI BIBLIJNEJ W POEZJI WAĆŁAWA POTOCKIEGO

Co się tycze w mych fraszkach przyrodzonych rzeczy,
Stanie mi J a k u b, J u d a s, L o t, D a w i d w odsieczy.
Kto się grzechu za lada okazyją chwyta,
Zgorszy się i z B i b l i j e j, choć fraszek nie czyta
(W. Potocki, *Na fraszki*, w. 11–14).

Andrzej Borkowski podkreśla, że *Pismo Święte* stanowiło dla Waćława Potockiego (1621–1696) istotne źródło inspiracji twórczej oraz ideowej i niewątpliwie barokowy pisarz „myślał Biblią, tak jak Ezopem czy mitem antycznym” (Borkowski 2011: 19). Podobnie na ten temat wypowiada się Władysława Książek-Bryłowa, nazywająca autora *Ogrodu nie plewionego* niezaprzeczalnym znawcą przypowieści ewangelicznych (Książek-Bryłowa 2009: 105). Konstatacje wymienionych ekspertów na temat spuścizny „najciekawszego poety polskiego baroku” stały się dla mnie bodźcem do podjęcia badań nad biblizmami zawartymi w jego utworach (por. Malicki 1996: 7). Podobnie jak Krystyna Długosz-Kurczabowa termin *biblizm* definiuję najogólniej jako ‘jednostkę języka przejętą z *Biblii* i funkcjonującą poza nią’ (Długosz-Kurczabowa 1994: 27). Ze względu na stosunek autora do nazw biblijnych oraz sposób ich użycia w tekście wybrane do prezentacji onimy w większości reprezentują grupę *biblizmów realnych*, wprowadzonych do utworu świadomie i na zasadzie cytatu bądź aluzji, a także grupę *biblizmów formalnych*, w których zaszedł pewien stopień leksykalizacji (Bieńkowska, Umińska-Tytoń 2017: 33). Obszerność dorobku W. Potockiego sprawiła, że analizą objęłam tylko część biblijnych nazw własnych, pochodzących z trzynomowego wydania *Dzieł* w edycji Leszka Kukulskiego (Kukulski 1987). Ekskserpcję biblijnej leksyki proprialnej przeprowadziłam metodą korpusową i przy użyciu Elektronicznego Korpusu Tekstów Polskich z XVII i XVIII w. (do 1772 r.), w skrócie zwanego KorBą.

Zdaniem Elżbiety Jakus-Borkowej:

Badanie nazw własnych w literaturze polega nie tylko na wydobyciu i klasyfikacji onomastycznej zgromadzonego tam nazewnictwa, ale także na scharakteryzowaniu indywidualnej wynalazczości onimicznej twórców oraz określeniu funkcji artystycznych, jakie pełnią te nazwy w tekście literackim (Jakus-Borkowa 1987: 148–149).

Mając na uwadze wskazówki metodologiczne autorki *Nazewnictwa polskiego*, w artykule stosuję podział onomastyczny biblijnych *nomina propria* (Gałkowski 2012; Gałkowski, Bijak 2018), a także omawiam wyniki badań funkcji literackich pełnionych przez te nazwy (Kosyl 1998).

1. FUNKCJE NAZW WŁASNYCH W DZIELE LITERACKIM

Do głównych funkcji nazw własnych w tekście literackim zalicza się funkcje: lokalizacyjną, socjologiczną, aluzyjną, treściową i ekspresywną (Kosyl 1998: 364). O przynależności *nomina propria* utworu do określonego nurtu stylistycznego decyduje wiele czynników, takich jak: geneza nazwy, status egzystencjalny denotatów oraz stosunek nazw literackich do ich denotatów (Kosyl 1993). Rozpatrując analizowane onimy według podanych kryteriów, należy stwierdzić obecność w zbiorze nazw autentycznych i realistycznych, jak też nazw konwencjonalnych, zapożyczonych z obcej tradycji literackiej. Zarejestrowane w XVII-wiecznych utworach biblijne nazwy własne mają denotaty autentyczne oraz fikcyjne realistyczne, przy czym nazwy te na ogół charakteryzują oznaczone przez siebie desygnaty. Potwierdzeniem powyższego wniosku jest znaczny udział w materiale biblizmów o funkcji semantycznej (por. Woźniak 2009: 280–281). Najczęstszy typ funkcji biblijnych *nomina propria* w poezji W. Potockiego reprezentują onimy o funkcji aluzyjnej, polegającej na użyciu nazw jako aluzji do autentycznych osób i miejsc.

Na podstawie wyróżnionych czynników oraz funkcji pełnionych przez nazwy własne w dziele literackim Czesław Kosyl wyodrębnił osiem nurtów stylistyczno-językowych, a mianowicie nurty: realistyczny, ekspresjonistyczny, konwencjonalny, etymologiczny, semantyczny, groteskowo-ludyczny, fantastyczno-baśniowy i pseudonomastyczny (Kosyl 2004). Odnosząc się do badanych nazw własnych, można orzec, że odnotowane w *Dziełach* kategorie nazw własnych są typowe dla nurtów konwencjonalnego i semantycznego. Podkreślę, że w nurcie konwencjonalnym onimy wskazują na związek tekstu z określonym utworem, gatunkiem literackim. W tym wypadku mowa więc o *Piśmie Świętym*, do którego podgórski pisarz najczęściej nawiązywał w formie parafrazy znanych przypowieści biblijnych. Jeśli chodzi o nurt semantyczny, to należy zaznaczyć, że wykorzystuje on *nomina propria* do charakterystyki obiektów osobowych (bohaterów) i nieosobowych (miejsc) (por. Kor-

pysz 2019). Nazwy własne z wierszy W. Potockiego, które autor zaczerpnął z ksiąg *Starego i Nowego Testamentu*, są „znaczące”, gdyż każda z nich konotuje cechy pozytywne bądź negatywne, przypisywane denotatowi na podstawie uniwersalnych wyobrażeń kulturowych, opartych na lekturze *Biblii*. Do takich nazw należą m.in. biblizmy *Judasz* (61¹) i *św. Tomasz* (14), które w utworach barokowego poety często zastępują ujemnie nacechowane apelatywy *zdrajca* oraz *sceptyk* (pot. *niedowiarek*).

Jak można wnioskować z powyższych przykładów, w materiale wystąpiły antroponimy, czyli imiona postaci staro- i nowotestamentowych, na kartach *Dzieł* realizujące program poezji dydaktycznej – według autora *Moralionów* najważniejszej, jeśli chodzi o funkcję literatury (Książek-Bryłowa 2002: 37). Tę samą rolę – wychowawczą i moralizatorską – odgrywają w utworach W. Potockiego biblijne toponimy, w tym nazwy miast i osad (*Babilon, Egipt, Jerycho, Palestyna, Sodoma* i in.), nazwy rzek, jezior, mórz (*Eufkrat, Jordan, Morze Czerwone, Nil*) oraz nazwy wzgórz (*Golgota, Góra Karmel, Góra Oliwna*). W mniejszości pozostają natomiast chrematonimy, czyli nazwy obiektów będących wynikiem kulturowej działalności człowieka (Gałkowski 2012). Do onimów tej kategorii można włączyć *nomina propria* mające cechy ideonimów: *Amen, Arka Przymierza*, oraz heortonimów: *Alleluja* ('Wielkanoc'), *Paska* ('Pascha') (por. tamże).

Jak wykazały badania statystyczne biblizmów używanych przez W. Potockiego, zdecydowanie najczęściej rejestrowanym w *Dziełach* onimem jest leksem *Bóg*, który uzyskał ponad 500 poświadczeń tekstowych². Dla porównania podam, że sam rzeczownik *Biblia* pojawia się w utworach zbioru siedmiokrotnie, podczas gdy zestawienie *Pismo Święte* (częściej samo *Pismo*) występuje w nich blisko 60 razy³. „Dosyć by intencja wskórała pobożna, / Gdyby ludziom zabezpieć od grzechu rzecz można⁴” – wyznaje W. Potocki w jednym ze swoich wierszy. Myślę, że przytoczony cytat dobrze oddaje zasadniczy cel twórczości „poety uczonego”, który na marginesach samych *Moralionów* umieścił przeszło 3000 odesłań do *Biblii* (Kukulski 1962: 50–52). Przywoływane przezeń historie Adama i Ewy, Kaina i Abła, Samsona, Judasza oraz wielu innych bohaterów ST i NT najczęściej pełnią w tekstach *Dzieł* funkcję przestrogi moralnej, ostrzeżenia współczesnych autorowi przed konsekwencjami ich złych uczynków.

¹ Liczby w nawiasie wskazują na frekwencję poszczególnych biblizmów. Wyraz *bóg* (pisownia małą literą) występuje w tekstach W. Potockiego 76 razy i w większości odnosi się on do bóstw pogańskich i mitologicznych (KorBa).

² Wszystkie dane liczbowe i cytaty utworów W. Potockiego przytaczam za Elektronicznym Korpusem Tekstów Polskich z XVII i XVIII w. (do 1772 r.). Online: <https://korba.edu.pl/querycorpus/KorBa> [dostęp: 14.06.2020].

³ Tamże [dostęp: 15.06.2020].

⁴ Tamże [dostęp: 16.06.2020].

2. NAZWY WŁASNE OSOBOWE

Osobowe *nomina propria* utworzyły największą grupę w obrębie analizowanych nazw własnych. Wśród używanych przez W. Potockiego antroponimów można wyróżnić trzy mniejsze podzbiory, reprezentowane przez teonimy, hagianimy oraz pozostałe imiona postaci biblijnych, nieogłoszonych pośmiertnie świętymi.

Poza rzeczownikiem *Bóg* (500+) do nazw istot boskich, bóstw i figur mitologicznych włączyłam również wyrazy *Baal* (3), *Belzebub* (3) i *Mamona* (8), które w przeciwieństwie do najczęstszego biblizmu wartościowanego pozytywnie cechuje wbudowana ocena ujemna denotatu. Wszystkie te onimy pełnią w tekstach barokowego poety funkcję ekspresywną, w każdej z nazw nastąpiło też pewne rozluźnienie semantyczne ze sferą *sacrum*, związane z desakralizacją leksyki pierwotnie religijnej (Adamiec 1999: 8). Warto podkreślić, że w XVII w. funkcjonowała w polszczyźnie liczna grupa frazeologizmów i kolokacji z wyrazem *Bóg* w składzie. Pierwszy typ połączeń reprezentują utarte zwroty należące do obyczaju językowego i będące ważnym elementem ówczesnej etykiety językowej (por. Cybulski 1992). W utworach sarmackiego pisarza przykładem jej przestrzegania są formuły powitań, pożegnań, życzeń i pozdrowień, w których umieszczenie przez nadawcę imienia najwyższej istoty nadprzyrodzonej należy tłumaczyć silną wiarą naszych przodków w opatrność boską kierującą losami ludzi (*Bóg zapłać, Bóg zdarz, Bóg żegnaj, broń Boże, da Bóg, idź z Bogiem, jedź z Bogiem, pomaga Bóg, strzeż Boże, uchowaj Boże* i in.). Nie mniej ciekawy materiał leksykalny stanowią poświadczane w *Dziełach* przysłowia i powiedzenia, także zawierające w swojej strukturze nazwę Stwórcy. Jak zdążyłam zaobserwować, większość paremii znanych W. Potockiemu nadal funkcjonuje w naszym języku, choć w nieco zmienionej formie (por. *Bóg a mieszek przyjaciel prawy, człowiek człowiekowi Bogiem, dobra żona od Boga, lepiej służyć Bogu niż królowi, ni Bogu świeczki, ni diabłu ożogu, nierychły Bóg, ale łuczny, strzeżonego Pan Bóg strzeże*⁵). W celu wzmocnienia okazywanych uczuć i emocji, takich jak strach, gniew, zdziwienie, stosowano dawniej pewne wyrażenia przyimkowe, np. *bez Boga, o Boże, u Boga*, które nieraz ulegały przekształceniom formalnym, tworząc zrosty o funkcji wykrzyknikowej. U autora *Moralionów* zarejestrowałam m.in. wyrazy *dlaboga* (34) i *przebóg* (57)⁶.

Na podstawie wyników analizy korpusowej mogę również stwierdzić, że po nazwy bóstw nacechowane ujemnie W. Potocki sięgał stosunkowo rzadko. Deprecjacji postaci uznawanych w demonologii chrześcijańskiej za władców piekieł służyło użycie *nomina propria* w liczbie mnogiej, podkreślającej wielość złych bogów wobec jedynego i dobrego Boga: „Widzicie przez swe, astrologdy, tuby, w niebie anioły, w piekle

⁵ Por. USJP 1: 309–311, hasło: *Bóg*.

⁶ Podobny wpływ ekspresywnych użyć związków z wyrazem *Bóg* na zmianę znaczenia tego typu połączeń dostrzegali badacze współczesnej polszczyzny (Bajerowa 1988: 22).

B e l z e b u b y”, „Wierę, jest się czym u nas heretykom żądzić. / Diabłu służąc w dzień bożej chwale poślubiony, / Coś poszło na pogańskie B a a l e, Dagony!”. Funkcję ekspresywną w tekstach *Ogrodu...* pełnią ponadto różnego typu etymologizacje nazw własnych, które nie tylko wywołują zamierzony efekt humorystyczny, lecz także dowodzą czytania barokowego poety. Poza gruntowną znajomością *Pisma Świętego* W. Potockiego cechowała bowiem rozległa wiedza historyczna i mitologiczna, którą twórca *Moralistów* czerpał z dzieł pisarzy i historyków starożytnych: Cyzerona, Homera, Horacego, Marcjalisa, Plutarcha, Seneki, Tacyta i in. (Książek-Bryłowa 1999: 38). W jednym z wierszy autor zastosował grę słów z udziałem antroponomów, zestawiając rzeczywiste nazwisko *Bal* z nazwą kananejskiego boga *Baala*⁷. Podobieństwo formalne wyrazów pokrywa się w tym wypadku z oceną ich denotatów, co potwierdzają kontekst użycia jednostek oraz obecność w utworze określeń pejoratywnych: „Dał Bał wieś jezuitom, na których choć woła / Pismo, że nie należy bałwan do kościoła [...] / Wprowadziliście w kościół bałwana, Lojole; / Czy nie wiecież, co robił Elias z B a a l e m ? Mylę się, ten dwie, tamten jedną ma vocalem”. Innym wierszem wartym przywołania jest fraszka o podtytule *Na muchy białołęwskie*, której nadawca krytykuje ówczesną modę na tzw. muszki, kojarząc w tekście nazwę ozdoby kobiecej twarzy z nazwą owada – źródłostowu imienia semickiego bóstwa⁸: „Moczar głębi piekielnej, tak Pismo tłumaczy, / Zowie się B e l z e b u b e m, co książkę much znaczy. / Przebóg, zrzucajcie z czoła, białołęwy, m u c h y, / Jegoć to nieszczęśliwe piątne te flejtuchy”. Ostatni z biblijnych *nomen propriów* umieszczonych w grupie teonimów wartościowanych negatywnie to *Mamona* – nazwa pochodzenia aramejskiego, pierwotnie odnoszona do bożka będącego demonicznym uosobieniem bogactwa, chciwości oraz skąpstwa (aram. *Mammon* ‘majątek zysk’) (SZiAB: 74). Lektura *Pisma Świętego* pozwala stwierdzić, że we fragmentach *Ewangelii* rzeczownik ten występuje zarówno w postaci nazwy własnej, jak i nazwy pospolitej, utworzonej wtórnie w wyniku procesu *d e o n i m i z a c j i* (Gałkowski 2012). Jeśli chodzi o utwory W. Potockiego, to XVII-wieczny poeta także posługiwał się obiema formami biblizmu, chociaż częściej stosował on apelatyw *mamona* (6) niż onim *Mamona* (2). „Żaden

⁷ *Piotr II Bal herbu Gozdawa* – podkomorzy sanocki (1598–1620), który po przejściu na katolicyzm (wcześniej był kalwinistą) ufundował kolegium jezuickie w Krośnie (Sornat 2018: 117–118). *Baal* – jeden z najważniejszych bogów kananejskich. Jako bóg urodzaju, wiatru i deszczu Baal był odpowiedzialny za wegetację i obfite plony, a także za płodność ludzi i zwierząt. W *Biblii* opisywano powszechność kultu Baala, zwalczanego głównie przez proroków, m.in. Eliasza i Jeremiasza. Online: <https://www.jhi.pl/psj/Baal> [dostęp: 16.06.2020].

⁸ *Belzebub* – sem. *Baal-Zebub*, *Beel-zebul* 1. rel. ‘według *Biblii*: mitologiczne bóstwo opiekuncze miasta Akkron lub jeden z głównych władców piekieł w demonologii chrześcijańskiej’, 2. pot. ‘rodzaj wyzwiska: diabeł, szatan, czart’ (USJP 1: 218). W 1888 r. F. Baethgen wyraził pogląd, że muchy powiązane z Baalem (z którym utożsamiano Belzebuba) uważano w starożytności za symbol ciepła słonecznego i w swoisty sposób uznawano je za zwierzęta sakralne (Kościelniak 1999: 174–175). Oprócz ozdabiania twarzy tzw. muchami W. Potocki krytykował też „ogony” u sukien oraz odstąpione dekolty, uznając je za oznakę zbytku i próżności (Dybek 2008: 143, por. Ryba 2007: 234–237).

sługa nie może dwom panom służyć. [...] Nie możecie służyć B o g u i M a m o n i e” – brzmi zapis dwóch *Ewangelii* (Mt 6,24; Łk 16,13). W wierszach autora *Dzieł* wskazana nazwa własna pełni funkcję treściową, co związane jest z jej semantyzacją i użyciem wyrazu w znaczeniu metaforycznym. Dotyczy to przede wszystkim formy zapelatyzowanej *mamona*, którą w kontekście analizowanych utworów można definiować najogólniej jako ‘bogactwo, pieniądze (zwłaszcza zdobyte nieuczciwie)’. Podobnie jak w większości rozpatrywanych tekstów W. Potockiego, i tym razem krytyce najczęściej są poddawani współcześni pisarzowi („Co się trafia w Podgórzu, nie przypieklili boków. / Więcej ten stokroć wskórał, wedle mego zdania, / Co skrzypka albo ptaszka chował dla śpiewania, / Niżli m a m o n ę niemą, z której nic sąsiedzi. / On tyle ma, że zawsze pod siekierą siedzi”). W innej z fraszek ariański poeta⁹ atakuje kler, przywołując w złośliwym wierszu dwa motywy biblijne. Poza nacechowaną ujemnie *Mamoną*, której zdaniem autora *Moraliiów* służą księża katolicy, w utworze pojawia się też znana z *Ewangelii św. Jana* alegoria dobrego pasterza, strzegącego swoich owiec, broniącego ich i podążającego za stadem¹⁰. Jednakże „sługi Mamony” wyprzedzają trzodę, dbając o pomnażanie własnych dóbr kosztem biednych owieczek, czyli wiernych („Albo zaś w księżą, [...] / Różni różnie, lecz wszyscy zgodzą się w tej mierze, / Ganiąc, że owcom przykład zły dają pasterze, / Zwłaszcza idąc przed nimi, [...] / Już jako bałwochwalcę swego depozytu, Jako sługi M a m o n y do zębów ich zgrzytu, / Głębiej piekła z Judaszem spychają pospołu”). Ciekawym przykładem użycia onimu biblijnego desygnującego zwodniczego bożka pieniędzy i chciwości jest także jeden z tekstów *Pocztu herbów szlachty*, zatytułowany *Do jednego*. Ze względu na występujące w nim nazewnictwo oraz funkcję *nomina propria*ów utwór reprezentuje stylistycznojęzykowy nurt konwencjonalny (Woźniak 2009: 281). Zastosowanie figur aliteracji i paronomazji w wierszu zawierającym aluzję do członka szlachty herbu Mikuliczów pozwala włączyć ów tekst do grupy wierszy konceptowych, opartych na dowcipie poetyckim (Książek-Brytowa 2009: 80). „Nie odmieni troje M w herbie twojej miny: / Mizernyś, Mały, Marny, nie masz odrobiny / Marsa ani Minerwy, prócz M a m o n y trochy; / Jako w urodzie, tak w twym rozumie przepłochy” – czytamy w kąśliwym epigramacie W. Potockiego, który, chcąc wyrazić swój negatywny stosunek do tytułowego „jednego”, umieszcza w tekście imiona „znaczące”, przejęte z obcej (mitologicznej i biblijnej) tradycji literackiej. Na podstawie przytoczonego cytatu można więc stwierdzić, że opisywany w wierszu bohater – szlachcic herbowy, chociaż jest majątny (*Mamona*), to brakuje mu cech waleczności (*Mars*) i mądrości

⁹ „Rok 1658 był dla autora *Transakcji wojny chocimskiej* ważny, ale nie przełomowy; wtedy właśnie Potocki-arianin – zagrożony banicją (którą na wiernych własnemu wyznaniu braci polskich nakładały konstytucje sejmowe z lat 1658 i 1659 – przeobraził się w Potockiego-katolika” (Goliński 1998: 18).

¹⁰ „Ja jestem dobrym pasterzem. Dobry pasterz daje życie swoje za owce [...]. Życie moje oddaję za owce. Mam także inne owce, które nie są z tej zagrody. i te muszę przyprowadzić, i będą słuchać głosu mego, i nastanie jedna owczarnia, jeden pasterz” (J 10, 11–16).

(*Minerwa*)¹¹. Interesujące, że współcześnie *mamonę* w znaczeniu demona notuje słownik gromadzący leksykę gwarową Polaków bukowińskich. Z tą różnicą, że autorzy przywołanego leksykonu słusznie wiążą nazwę słowiańskiej postaci demonicznej z ukraińskim rzeczownikiem *мамын* ‘zły duch uwodzący kobiety’¹² (SGPB: 134), nie zaś z onimem denotującym zwodnicze bóstwo czczone już w kulturach babilońskiej i asyryjskiej (zob. Sikora 2014).

Funkcję ekspresywną w utworach XVII-wiecznego pisarza pełni wiele innych osobowych *nomina propria* zaczerpniętych z *Biblii*, które W. Potocki przeniósł do kontekstów niesakralnych potocznych, przy zachowaniu jednak czytelnego związku nazwy z pierwowzorem. Jednym z takich antroponimów starotestamentowych jest imię *Abraham*, występujące w *Dziełach* 10 razy, w tym dziewięciokrotnie w wyraźnym nawiązaniu do historii biblijnego bohatera¹³. W funkcji ornamentacyjnej i eufemistycznej barokowy poeta użył imienia patriarchy izraelskiego, które także dzisiaj tworzy frazeologizmy komunikujące czyjąś śmierć, por. książk. *przenieść się na tono Abrahama*, pot. żart. *iść, pójść do Abrahama na piwo* (USJP 1: 5). Warto zauważyć, że w obu tekstach zawierających związki *pójść do Abrama* ‘umrzeć’ oraz *postać przed Abrama* ‘zabić (kogoś)’ autor *Moraliiów* posłużył się pierwotną wersją imienia hebrajskiego *Abram*¹⁴ (dosł. ‘ojciec jest wzniosły’), co mogłoby wskazywać na funkcję lokalizacyjną czasową o n i m u. Zgodnie bowiem z treścią ST imię *Abraham* praojciec narodu żydowskiego otrzymał od Boga w wieku 99 lat (por. Rdz 17), wraz z obietnicą bardzo licznego potomstwa. Analiza kontekstowa wystąpień antroponimu w przywołanych fragmentach pozwala stwierdzić, że W. Potocki wybrał postać krótszą imienia, kierując się przede wszystkim względami praktycznymi. Wyraz *Abram* składa się z dwóch sylab (*Abraham* z trzech) i w obu wypadkach pasuje on do wiersza rymowego zapisanego trzynastozgłoskowcem (por. „Cóż po tym, choć trafił w cel, kiedy ów ściał zęby / Od śmiertelnego bełtu. Ta [wdowa] została sama, / Kawaler niespodziany p o s z e d ł d o A b r a m a ”, „Dotąd się bisurmanom nie chcą

¹¹ *Minerwa* (*Minerva*) – córka Jowisza i Junony, bogini mądrości, sztuk i rzemiosł, odpowiadająca greckiej Atenie, nazywana też „boginią tysiąca prac”. Online: <https://www.imperiumromanum.edu.pl/religia/bogowie-starozytnego-rzymu/spis-bogow-rzymskich/minerwa/> [dostęp: 19.06.2020]; *Mars* – mit. rzym. ‘bóg wojny’ (USJP 2: 773).

¹² Por. Hrin II: 403.

¹³ W dawnych czasach imię *Abraham* było bardzo modne, zwłaszcza w okresie staropolskim (Długosz-Kurczabowa 1994: 30). Także W. Potocki poświęca przynajmniej jedną ze swoich fraszek bohaterowi noszącemu to imię. Prawdopodobnie jest to postać autentyczna, którą podgórski poeta znał osobiście (por. *Do jegomości pana Abrama Jarzyny chorążego rawskiego* [...]: „Pięćdziesiąt lat, mój zacny Abrahamie, jużem / Gospodarzem, a jeszcze jarzyny z tak dużem / Nie widziałem korzeniem; lecz któż go obaczy, / Kiedy ziemią przykryty? Z nacią, rzekę, raczej”). Online: https://korba.edu.pl/query_corpus/ [dostęp: 22.06.2020].

¹⁴ Część badaczy przychyliła się do tezy, że starotestamentowa postać Abrama jest mitologiczną personifikacją jednego z plemion hebrajskich wkraczających do Mezopotamii i Syrii – konkretnie ludu *Abam-ram* znanego z tabliczek państwa Mari (Kosidowski 19: 73–74).

upokorzyć, / Że ich wystawać muszą, muszą głodem morzyć; / Nie żelazo, natura wojuje ich sama! / Toż skoro każdy swego p o ś l e p r z e d A b r a m a”). Podstawową funkcją imienia *Abraham* w utworach sarmackiego pisarza jest funkcja aluzyjna antroponimu, na którą wskazują bezpośrednie nawiązania w tekście do faktów, wydarzeń opisanych na kartach *Biblii*. O pozytywnym wartościowaniu „przyjaciela Boga” w wierszach W. Potockiego świadczą określenia eksplicytne w postaci dodatnio nacechowanych przymiotników (*cnotliwy, zacny*), jak też dłuższe opisy charakteryzujące biblijnego patriarchę implicytnie: „Im więcej tu z Łazarzem nędzował, tym samem / Pewniejszy jest lepszego bytu z A b r a h a m e m”, „Już nie wołu, jako tam, nie Molocha, ani Astaroty, które czczą Żydzi i pogani, Ale patrzę A b r a m a, co go przyjacielem Swoim Bóg przed wybranym zowie Izraelem”. Na podstawie przytoczonych cytatów ilustrujących użycie w *Dziela*ch antroponimu *Abraham* można konstatować, że często intencją autora reinterpretującego treść *Pisma Świętego* było wywołanie efektu humorystycznego. W tonie żartobliwym i moralizatorskim zostały utrzymane również fraszki conceptowe *Ogrodu...*, kryjące aluzję do innego starotestamentowego bohatera – Noego – którego imię W. Potocki wymienia 14 razy. Jedną z historii związanych z tą postacią, po którą chętnie sięgał pisarz, jest opis budowy słynnej arki, mieszczącej Noego, jego rodzinę oraz przedstawicieli wszystkich gatunków zwierząt (Rdz 6, 14 – 8, 19). Właśnie ze zwierzętami i ich futrem podgórski fraszkopis kojarzył Noego w podszytych ironią utworach, krytykujących XVII-wieczną szlachtę za „zbyteczne stroje” i bezmyślne hołdowanie każdej nowej modzie. Parafrazując znaną historię biblijną, utożsamiany z autorem nadawca wiersza z dezaprobatą wypowiada się o szlachcicu, który w dzień św. Wawrzyńca (10 sierpnia) nie chce zdjąć w gościach kontusza z futrzanym kołnierzem. Niejaki Wurcel obawia się kompromitacji w oczach gospodarza i pozostałych gości, którzy mogliby zauważyć, że jego ferezja została obszyta futrem różnych zwierząt, co wówczas uchodziło za towarzyskie *faux pas* (zwłaszcza w środowisku szlacheckim): „Kto się mieni być szlachcicem, / Jaki kto ma, kontusze wywracajmy nicem, / A bodaj go zabito, kto dziś swój odmieni. [...] / Czemuż nas odjeżdżacie, panie bracie, w Grabiu? / Żebyście nie widzieli Noego w korabiu”. W *Biblii* pierwsza wzmianka o Noem dotyczy założenia przezeń winnicy i niechlubnego upojenia alkoholem, czego świadkami są synowie patriarchy (Rdz 9, 20–21). Do tego incydentu nawiązuje też autor wiersza *Holofernes z Lotem*: „Najlepiej Noe czyni: upiwszy się winem / Śpi, lecz nie ma pokoju przed zuchwałym synem. / Bodaj się nie upijają; trafi-li się komu, / To spać, kołdrą się dobrze odziawszy dla sromu”. Warto nadmienić, że motyw pijaństwa w wierszach sarmackiego poety pojawia się często, m.in. w formie toposu życia snem, charakterystycznego dla literatury europejskiej XVII w. (Künstler-Langner 1996: 165): „Przecież tu wszyscy z N o e m wolimy ospałem / Zamrużyć je na grzechy i duszą, i ciałem; / Skoro oboje w brzydkim ścierwie opaskudzi, / Boga, słońca, siebie sam nie wstydząc człek, ludzi”. Mimo że przywołana postać nie jest kryształowa i ST informuje o jej słabościach, twórca *Mora-*

liów ocenę bohatera opiera na przekonaniu o nieomyślności Boga, w oczach którego Noe jako jedyny spośród ówczesnych zasłużył na ocalenie z potopu: „Choć Bóg, jako czytamy, wszystko dobre na niem / Stworzył; ziemia przeklęta moim winna zdaniem [...] / Zła ziemia przed powodzią, gorsza po powodzi. / Tam chociaż jeden tylko N o e sprawiedliwy / Był znaleziony, a tu żaden człowiek żywy”).

3. NAZWY WŁASNE MIEJSCOWE

Drugą po antroponimach grupę nazw własnych o genezie biblijnej stanowią toponimy, w tym nazwy miejsc zamieszkałych przez ludzi (ojkonimy), nazwy zbiorników wodnych (hydronimy) oraz nazwy gór i wzniesień (oronimy). Podstawową funkcją *nomina propria* tej kategorii jest funkcja lokalizacyjna, umiejscawiająca daną nazwę w czasie lub przestrzeni. Niekiedy użyty w tekście onim pełni obie funkcje naraz. W wypadku biblizmów odnotowanych w *Dziełach* taką rolę można przypisać zestawieniu *Góra Oliwna* (2), którym barokowy poeta posłużył się dwukrotnie. Mimo że nazwa wzniesienia położonego blisko Świątyni Jerozolimskiej pojawia się w obu częściach *Pisma Świętego*, to jednak kontekst użycia oronimu w wierszach W. Potockiego pozwala łączyć przedstawione w nich historie z zapisem ksiąg NT. W obu wypadkach autor nawiązał bezpośrednio do ważnych wydarzeń z życia Jezusa, który na Górze Oliwnej nie tylko dostąpił wniebowstąpienia 40 dni po swoim zmartwychwstaniu, lecz także modlił się i spędzał noce podczas publicznej działalności w Jerozolimie. Jedna z fraszek *Ogrodu...* wyraźnie wskazuje na konkretną sytuację opisaną przez św. Łukasza, z zawodu lekarza, który rozpoznał u Jezusa zjawisko krwawego potu, w fachowej terminologii zwanego *hematohydrozją* (Ogorzałek 2018). Zgodnie z przekazem Ewangelisty podczas modlitwy w Ogrójcu, czyli w ogrodzie Getsemani znajdującym się u podnóża Góry Oliwnej, przebywający tam przed pojmaniem Chrystus miał ronić krwawy pot i łzy. Znajomością tego wątku biblijnego wykazał się również XVII-wieczny poeta, który osnuł na nim jeden z wierszy poświęconych krytyce współczesnych. Negatywny stosunek autora *Dwóch wieczerzy w poście sobie przeciwnych*, utworu ganiącego katolików za nieprzestrzeganie zasad Wielkiego Postu, podkreśla przywołanie w tekście zdrady Judasza, a jeszcze wcześniej – grzechu Adama i Ewy („Przydawszy, kto o w o c e m A d a m o w y m struty. / Były też tam maskary, był i taniec dziwny, / Gdy się Chrystus przechadzał po G ó r z e O l i w n e j, / Aż do krwawego potu [...] / Judasz w maskarce cieką, anibyś go z czoła, / Ani z serca nie poznał, diabeł z apostoła”).

Starotestamentowe wydarzenia podgórski pisarz przywołał w wierszach zawierających w swojej strukturze ojkonimy *Sodoma* (8), *Gomora* (2) oraz *Babel* (6), pełniące w wybranych utworach dwie funkcje: aluzyjną i treściową. Funkcja aluzyjna *nomina propria* polega w tym wypadku na odniesieniu nazw własnych do miejsc

autentycznych, które ze względu na kontekst historyczny budzą ujemne konotacje zarówno w *Biblii*, jak i w późniejszych tekstach kultury. Aluzyjność utworów W. Potockiego podkreśla użycie w nich odpowiednich zaimków (*kiedyś, tamta*) oraz przymiotników (*d o d o ń s k i e bezpieczeństwo, stara dawna Babel, zgorzała Sodoma*), które autor *Moralionów* często zestawia z wyrazami denotującymi współczesność poety (*tam – tu, tamte – te, druga Babel*). O nawiązaniu do historii *Sodomii* i *Gomorii* – miast zniszczonych przez Boga wskutek kataklizmu zesłanego na ich mieszkańców jako kary za grzechy – świadczą aluzje do nieposłusznej żony Lota (mieszkancki Sodomy), zamienionej w słup soli. „Świata nie znać w kurzawie; słuch odjęły gromy, / I żywy gorejącej wizerunek S o d o m y / Osman, słup a słup solny, nie śmie ruszyć kroku”. Poeta w celu przestrogi przywołuje też motyw sodomskiego drzewa, które rodzi „siarczany frukt” i zaraża grzechem. Zgodnie jednak z informacjami zawartymi w leksykonie Zofii Włodarczyk *jabłko Sodomy* to popularna nazwa mleczary wyniosłej, rośliny nasiennej typowej dla okolic Morza Martwego (Włodarczyk 2011). Wątek „tamtej jabłoni” ma zapewne budzić negatywne skojarzenia z rajskim drzewem, z którego owoc zerwali pierwsi ludzie: „Nie pomógł A d a m o w i zakaz od jabłoni / W raju; czemuż tu od niej tak daleko stroni? [...] / Tamta jabłoń w S o d o m i e, choć na śmierć zaraża / Ciało i duszę, człeka smrodem nie odraża? / Chyba gorszejszy popiół z tamtych jabłek sypie S o d o m a”. Jeśli chodzi o wątek wieży budowanej w Babilonie¹⁵ (hebr. *Babel*), to w zbiorze *Dzieł* pojawia się on m.in. w wierszu krytykującym XVII-wieczną szlachtę za jej zachowanie podczas sejmików ziemskich, na których w rzeczywistości bywał sam W. Potocki¹⁶. Niewykluczone, że sarmacki pisarz skojarzył burzliwe obrady sejmikowe z pomieszaniem języków wśród konstruktorów biblijnej budowli, po tym, jak opuścił miejsce odbywania się jednego z takich zjazdów szlacheckich: „Idę potem do domu. Naprzód na sejmiki – / Aż ledwie zrozumiane usłyszę języki: / Wszystkie w kupie, choć je Bóg rozdzielił u B a b e l. / Cóż, skoro się popijają, a przyjdzie do szabel?”. Funkcja treściowa toponimów zapożyczonych z *Księgi Rodzaju* w utworach barokowego pisarza łączy się ściśle z symboliką tych nazw, utrwaloną w wielowiekowej tradycji literackiej i znajdującą potwierdzenie w europejskiej frazeologii biblijnej (por. książk. *Sodoma i Gomora* (USJP 4: 434), książk. *Wieża Babel* (USJP 1: 167)). *Sodoma* i *Gomora* to nazwy „znaczące”, będące metaforą siedliska grzechu rozpusty oraz demoralizacji wołającej o pomstę do nieba (Komornicka 1994: 246). Podobnie *Babel* jest w tekstach

¹⁵ *Wieża Babel* ‘według Biblii: wieża budowana w Babilonie, mająca sięgać nieba, nieukończona, ponieważ Bóg ukarał budowniczych za pychę „pomieszczeniem języków”, uniemożliwiającym porozumienie się’ (USJP 1: 167).

¹⁶ Pomimo przeszłości ariańskiej W. Potocki był człowiekiem lubianym w środowisku szlachty, o czym świadczą piastowane przez poetę urzędy: sędziego skarbowego województwa krakowskiego (otrzymany w 1676 r. na sejmiku w Proszowicach), podstarościego i sędziego grodzkiego oraz podczaszego krakowskiego (Książek-Bryłowa 2009: 12).

twórcy *Moralików* symbolem bezładu, zamętu i niemożności porozumienia się ludzi, którzy myślą i mówią inaczej, a co wynika z ich pychy i braku pokory. Współcześnie różnorodność języków to znak wielości kultur oraz wyraz bogactwa intelektualnego jej przedstawicieli. Autorzy *Biblii* nie nadawali jednak temu zjawisku znaczenia pozytywnego, natomiast istnienie na świecie rozmaitych języków było dawniej uważane za objaw wrogości ludzi do siebie¹⁷. Najwyraźniej W. Potocki również w tym wypadku pozostał przy tradycyjnej semantyce onimu, który etymologią nawiązuje do wielkiego pomieszania¹⁸, co dodatkowo wzmacnia negatywne skojarzenia z wyrazem *Babel* (hebr. *Bab-il* ‘brama Boga’, *Balal* ‘pomieszal’) (Komornicka 1994: 267).

4. STATYSTYKA ONIMÓW BIBLIJNYCH W *DZIEŁACH* W. POTOCKIEGO NA TLE TEKSTÓW EPOKI

Ostatni element artykułu stanowi zestawienie porównawcze o charakterze orientacyjnym, ukazujące wyniki analizy statystycznej biblizmów poświadczonych w utworach W. Potockiego oraz w całości tekstów powstałych w okresie baroku. Jak można wnioskować z danych tabeli 1., *Pismo Święte* było istotnym źródłem nazw własnych nie tylko dla twórcy *Ogrodu nie plewionego*. Wszystkie charakteryzowane w pracy biblijne *nomina propria* znalazły potwierdzenie w dziełach innych twórców epoki. Warto zauważyć, że frekwencja poddanych badaniom onimów w obrębie ogółu pism powstałych w XVII i XVIII w. jest kilka, a nawet kilkadziesiąt razy większa niż w wypadku zbioru *Dzieł* (por. niżej). Oznacza to zatem, że wątki, słownictwo zapożyczone z chrześcijańskiej *Biblii* stanowiły ważną część literatury średniopolskiej, w tym także poezji „uczącej” W. Potockiego. Analiza częstości użycy wybranych biblizmów pozwala jednak zaobserwować pewne odmienności, świadczące o upodobaniach fraszkopisa do niektórych historii starotestamentowych. Wspomniana różnica dotyczy m.in. frekwencji onimu denotującego biblijnego króla żydowskiego Salomona, słynącego z wyjątkowej mądrości i sprawiedliwości. Sarmacki pisarz 13 razy użył tego antroponimu, przy czym w 12 wypadkach (93%) była to forma *Salamon*, notowana zarówno w języku polskim (od XV w.), jak i w językach angielskim, niemieckim i węgierskim. Jednokrotnie tylko zarejestrowana w *Dziełach* postać imienia *Salomon* (hebr. *Szalomoh* ‘doskonały, szczęśliwy, pokój czyniący’) występuje w polszczyźnie,

¹⁷ Online: <https://biblia.wiara.pl/sloownik/67ea4.Sloownik-biblijny/slowo/Babel#Babel> [dostęp: 20.06.2020].

¹⁸ Antytypem historycznym wieży Babel (pomieszania języków) jest dar języków zesłany na apostołów w Dzień Zesłania Ducha Świętego (Komornicka 1994: 267). O tym wydarzeniu autor *Ogrodu nie plewionego* także wspomina w swoich fraszkach („Jako zstąpił Duch Święty na Zielone Świątki. / Lecz gdy się aż na pleszu pożar oparł gołem, / Ów za głowę, nie chcąc być, porwie, apostołem”, „Już dawno wielkonocne minęło wesele – Podziękowawszy, rzekę – już Zielone Świątki, / Ducha Świętego sobie winszujemy pamiątki”). Online: https://korba.edu.pl/query_corpus/ [dostęp: 23.06.2020].

począwszy od XIII w., i jeśli chodzi o czasy W. Potockiego, to była to forma wówczas dużo popularniejsza od tej, którą preferował barokowy poeta¹⁹. Na podstawie wyników badań korpusowych mogę również stwierdzić, że twórca *Wojny chocimskiej*, podobnie jak pozostali pisarze XVII w., posługiwał się w swoich wierszach wyłącznie imieniem *Job* (12). Według poświadczeń wyszukiwarki forma antroponimu *Hiob*, odnoszona do biblijnego cierpiętnika, pojawia się w tamtym okresie tylko w prozie Marcina Matuszewicza (1754–1765). W obrębie staropolszczyzny natomiast oba warianty imienia zarejestrowała Krystyna Długosz-Kurczabowa (1994: 30).

Tabela 1. Biblijne nazwy własne w poezji W. Potockiego i w całości tekstów epoki. Zestawienie orientacyjne wyników analizy statystycznej materiału²⁰

	Biblijne nazwy własne	Frekwencja w utworach W. Potockiego	Frekwencja w tekstach całej epoki (wg danych KorBy)
1.	<i>Abraham / Abram</i>	10 / 6	379 / 101
2.	<i>Adam i Ewa</i>	92 i 53	500+ i 287
3.	<i>Alleluja</i>	9	21
4.	<i>Amen</i>	3	12
5.	<i>Baal</i>	3	40
6.	<i>Babel</i>	6	49
7.	<i>Belzebub</i>	3	38
8.	<i>Bóg</i>	500+	500+
9.	<i>Góra Oliwna (sz. zm.)</i>	2	41
10.	<i>Jan Krzciciel (św.)</i>	2	10
11.	<i>Job / Hiob</i>	12 / –	452 / 3
12.	<i>Jordan</i>	24	237
13.	<i>Judasz</i>	61	211
14.	<i>Kain i Abel</i>	11 i 8	108 i 40
15.	<i>Mamona</i>	2	7
16.	<i>Maryja</i>	36	134
17.	<i>Mojżesz</i>	40	500+
18.	<i>Noe</i>	14	334
19.	<i>Salomon / Salamon</i>	1 / 12	335 / 24
20.	<i>Sodoma i Gomora</i>	8 i 2	54 i 19

Opracowanie własne na podstawie poświadczeń wyszukiwarki KorBa [dostęp: 18.06.2020].

¹⁹ Online: <https://deon.pl/imiona-swietych/salomon,8213> [dostęp: 20.06.2020].

²⁰ Wyniki statystyczne obejmują ogół wystąpień nazw własnych w korpusie tekstów barokowych, bez względu na kontekstowe znaczenie *nomina propria* (dotyczy niektórych nazw osobowych) oraz ich formę (np. szyk wyrazów tworzących zestawienie). W wykazie uwzględniłam również onymy biblijne, które nie zostały szczegółowo omówione w artykule.

PODSUMOWANIE

Badacze dzieł W. Potockiego, w tym ich edytorzy (Aleksander Brückner, Leszek Kulski), są zgodni co do tego, że autor *Ogrodu nie plewionego* doskonale znał *Pismo Święte* – zarówno *Stary*, jak i *Nowy Testament* (Książek-Bryłowa 2009: 116). Na podstawie wyników analizy biblijnych onimów, zarejestrowanych w utworach barokowego pisarza, mogą potwierdzić również sąd Władysławy Książek-Bryłowej, która konstatuje stałą obecność w tej poezji systemu wartości opartego na wierze w Boga oraz w przykazania Dekalogu. Dowodem zastosowania chrześcijańskiej aksjologii w wierszach W. Potockiego jest ocena ich bohaterów, oparta na dychotomicznym pojmowaniu moralności w kategoriach dobra (*cnoty*) i zła (*grzechu*). Wyrażaniu tej oceny służą m.in. biblijne nazwy własne, które w tekstach podgórskiego poety pełnią funkcję treściową (semantyczną), konotując określone i niezmiennie cechy desygnatów. Do takich wyrazów należą zarówno wyekscerpowane z *Dzieł* antroponimy, jak i toponimy, w sposób metaforyczny denotujące niezawinione cierpienie (*Job*), zdradę (*Judasz*), bratobójstwo (*Kain*), a także mądrość (*Salomon*), niedowiarstwo (*św. Tomasz*) oraz pychę (*Babel*) i rozpustę (*Sodoma* i *Gomora*). Z wymienionych *nomina propria* można wnioskować, że na ogół są to nazwy nacechowane ujemnie, semantyką nawiązujące do historii ST i NT i których ponadczasowość sprawia, że w XXI w. oceniamy je tak samo negatywnie jak w czasach W. Potockiego. Poprzez przywoływanie biblijnych onimów „znaczących” twórca *Ogrodu...* realizował program poezji dydaktycznej, skierowanej do jemu współczesnych, którzy ku zmartwieniu poety powielali grzechy bohaterów *Biblii*. Podobnie jak Władysława Książek-Bryłowa uważam, że aby móc obiektywnie ocenić twórczość XVII-wiecznego pisarza konwertyty, należy sięgnąć do jego biografii, obfitującej w trudne doświadczenia religijne. Wychowany w tradycji ariańskiej autor *Moraliiów* pod groźbą banicji na katolicyzm przeszedł dopiero około 1660 r.²¹, mimo że żona Katarzyna do końca życia pozostała arianką (Książek-Bryłowa 2009: 116). A zatem rygorystyczny moralny, surowa krytyka rzeczywistości społecznej (szlachty), politycznej (króla, sejmu) oraz religijnej (duchowieństwa), jak też kult rozumu i tzw. zdrowego rozsądku, to cechy niezmiennie twórczości W. Potockiego, na których ustalenie się niewątpliwie miały wpływ bolesne przeżycia poety (por. tamże). Niełatwa przeszłość fraszkopisa nie pozbawiła go jednak poczucia humoru, co potwierdza licznie poświadczony w *Dziełach* dowcip onomastyczny, do którego barokowy konceptysta bardzo często wyko-

²¹ Konstytucja nakazująca arianom przejście na katolicyzm została uchwalona w 1658 r. Braciom polskim nakazano w ciągu trzech lat zmienić wyznanie lub opuścić Rzeczpospolitą. Po upływie tego terminu przynależność do zboru miała być karana śmiercią. W 1659 r. wymogi jednak zaostrożono i dopuszczono zmianę wyznania wyłącznie na katolicyzm, a czas na podjęcie decyzji skrócono do dwóch lat (czyli do lata 1660 r.). Online: https://pl.wikipedia.org/wiki/Bracia_polscy#cite_note-2 [dostęp: 23.06.2020].

rzystywał biblijne antroponimy o funkcji aluzyjnej. Występujące w wierszach zbioru imiona postaci staro- i nowotestamentowych są ukazywane na tle wydarzeń, których znajomością odbiorca poezji W. Potockiego powinien się wykazać, jeśli chce właściwie odczytać treść tych utworów (por. *Noe, Abraham*). W wypadku analizowanych antroponimów są to wątki biblijne powszechnie znane czytelnikom żyjącym zarówno w XVII w., jak i współcześnie. Dzięki żartobliwym uproszczeniom i reinterpretacjom historii ocalenia zwierząt z potopu oraz upojenia Noego alkoholem sarmacki pisarz z powodzeniem realizował założenia poetyki „śmiechu przez łzy”, charakterystycznej dla epoki baroku (Karpiński i in. 2003). Ponadto efekt humorystyczny twórca *Ogrodu...* osiągał, stosując rozmaite gry słów (paronomazje, aliteracje) oraz etymologizacje, którym poddawał także leksykę proprialną o proveniencji biblijnej (np. *Baal, Belzebub*). Jeśli chodzi o funkcję lokalizacyjną nazw własnych zarejestrowanych w tekstach W. Potockiego, to pełniły ją przede wszystkim toponimy umiejscawiające akcję utworu w konkretnej przestrzeni (m.in. *Babilon, Góra Oliwna, Jerycho, Jordan*) oraz onimy typu chrematonimicznego. Te ostatnie desygnują w wybranych wierszach czas świąteczny (*Alleluja, Paska*), bywają też synonimami apelatywu *koniec* (por. „Ze trzech części złożona każda oracja: / Początek, drugi środek, trzecia konkluzja. / Niech, kto co chce, obiera, wzięwszy na egzamen: / W moich uszu ze wszystkich trzech najmilsze A m e n”). W utworach W. Potockiego oprócz wyrazu *Bóg* ocenę pozytywną zawsze uzyskują też imiona *Maryja* oraz *Jan Krzyciel* („Przybytkiem jest Najświętsza Panna, gdzie w dziecięcej [...] / Przyczynia, nie ujmuje pewnie chwały Bogu, / Kiedy ją z tak świętego uczci kto połogu. Z obrazu się ta chwała na Maryją, a z niej Na Boga ściąga”, „Kto był większy, Eliasz czy Jan Krzyciel święty? Rzeczysz, że Jan był większy, i ja z tobą zgoda”). Ze względu na nacechowanie emocjonalne wymienione hagonimy – podobnie jak nazwa denotująca Boga Ojca – pełnią w tekstach barokowego pisarza funkcję ekspresywną. Jednakże desakralizacja, której twórca *Dzieł* regularnie poddawał *nomina propria* zaczerpnięte z *Pisma Świętego*, nie oznacza ich treściowego zubożenia. Przeciwnie, na przykładzie poezji W. Potockiego mogą potwierdzić konstatacje Doroty Adamiec, która dowodzi, że w wyniku procesu desakralizacji barokowego słownictwa religijnego: „zachowany zostaje pogłos sfery *sacrum*, a jednocześnie dochodzi do rozszerzeń i przesunięć znaczeniowych” (Adamiec 1999: 9). Władysława Książek-Bryłowa jedną z prac poświęconych twórczości XVII-wiecznego autora zatytułowała: *Wacław Potocki – poeta doctus?* (Książek-Bryłowa 2002). Uważam, że ocena dorobku najpracowitszego pisarza epok dawnych, dokonana na podstawie sposobów wprowadzania przez niego do utworów biblijnej leksyki onimicznej, pozwala postawić znak równości pomiędzy członami przytoczonego tytułu.

Wykaz skrótów i oznaczeń

aram. – aramejski, cyt. za – cytata za, dosł. – dosłownie, hebr. – hebrajski, in. – inne, J – *Ewangelia św. Jana*, Łk – *Ewangelia św. Łukasza*, Mt – *Ewangelia św. Mateusza*, książk. – książkowy, mit. rzym. – mitologia rzymska, NT – *Nowy Testament*, por. – porównaj, pot. – potoczny, rel. – religijny, Rdz – *Księga Rodzaju*, sem. – semicki, ST – *Stary Testament*, sz. zm. – szyk zmienny, św. – święty, wg – według, żart. – żartobliwy.

Bibliografia

- Adamiec, D. 1999. O desakralizacji językowej (na przykładzie tekstów z okresu baroku). *Napis. Seria V*, s. 7–13.
- Bajerowa, I. 1988. *Kilka problemów stylistyczno-leksykalnych współczesnego polskiego języka religijnego*. W: *O języku religijnym*, red. M. Karpiuk, J. Sambor, s. 21–44. Lublin: Katolicki Uniwersytet Lubelski.
- Bieńkowska, D., Umińska-Tytoń, E. 2017. Rozważania wokół leksemu «biblizm». *Acta Universitatis Lodzianis. Folia Linguistica* 51, nr 2, s. 27–39.
- Borkowski, A. 2011. *Imaginarium symboliczne Wacława Potockiego*, Siedlce: Stowarzyszenie Tujteraz.
- Cybulski, M. 1992. *Elementy chrześcijańskie w staropolskim obyczaju językowym*. W: *Biblia a kultura Europy*, red. M. Kamińska, E. Małek, t. 1, s. 191–208, Łódź: Wydawnictwo UŁ.
- Długosz-Kurczabowa, K. 1994. Biblizmy w języku staropolskim. *Napis. Seria I*, s. 26–48.
- Dybek, D. 2008. Piękne panny, grzeczne wdowy i herbowe baby – postaci kobiece w Pocztach herbów oraz Odjemku od Herbów szlacheckich Wacława Potockiego. *Napis. Seria XIV*, s. 139–152.
- Goliński, J.K. 1998. „Via purgativa”. O religijności Wacława Potockiego i jej świadectwach poetyckich. *Pamiętnik Literacki* 89, z. 2, s. 17–28.
- Jakus-Borkowa, E. 1987. *Nazewnictwo polskie*. Opole: WSP.
- Karpiński, A., Lasocińska, E., Hanusiewicz, M. red. 2003. *Śmiech i łzy w kulturze staropolskiej*. Warszawa: IBL PAN.
- Kosidowski, Z. 1983. *Opowieści biblijne*. Warszawa: „Czytelnik”.
- Kosyl, Cz. 1993. *Główne nurty nazewnictwa literackiego*. W: *Onomastyka literacka*, red. M. Biolik, s. 67–97. Olsztyn: Wyższa Szkoła Pedagogiczna.
- Kosyl, Cz. 1998. *Nazwy własne w literaturze pięknej*. W: *Polskie nazwy własne. Encyklopedia*, red. E. Rzetelska-Feleszko. Warszawa: Instytut Języka Polskiego PAN.
- Kosyl, Cz. 2004. *Nurty stylistycznojęzykowe nazewnictwa literackiego*. W: *Nazwy własne w języku, kulturze i komunikacji społecznej*, red. nauk. R. Mrózek, s. 217–228. Katowice: Uniwersytet Śląski.
- Kościelniak, K. 1999. Implikacje ugaryckiej etymologii „Belzebuba” w Nowym Testamencie, *Po-lonia Sacra* 3, nr 5, s. 173–181.
- Książek-Bryłowa, W. 2002. Wacław Potocki – poeta doctus? *Poznańskie Spotkania Językoznawcze* 10, red. Z. Krążyńska, Z. Zagórski, s. 35–46.
- Książek-Bryłowa, W. 2009. *Wacław Potocki i jego „Ogród, ale nieplewiony”*. Lublin: Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej.

- Kukulski, L. (oprac.). 1987. W. Potocki. *Dzieła*, t. 1–3, wstęp B. Otwinowska. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Künstler-Langner, D. 1996. *Idea vanitas, jej tradycje i toposy w poezji polskiego baroku*. Toruń: Uniwersytet im. Mikołaja Kopernika.
- Malicki, J. 1996. *Pisał się z Potoka. Studium o Wacławie Potockim w trzechsetną rocznicę śmierci*. Katowice: „Śląsk”.
- Ryba, R. 2007. *Barokowe „ogony”, „muchy” i dekolty, czyli „zbytki na dnie samym piekła wymyślone”*. W: *Człowiek w literaturze baroku*, red. A. Borkowski, M. Pliszka, A. Zióntek, s. 236–253. Siedlce: Siedleckie Towarzystwo Naukowe.
- Sornat, K. 2018. *Dowcip językowy w zakresie antroponimii w „Ogrodzie nie plewionym” Wacława Potockiego*. W: *Komizm historyczny II*, t. 11, red. T. Korpysz, A. Krasowska, s. 113–133. Warszawa: Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego.
- Włodarczyk, Z. 2011. *Rośliny biblijne. Leksykon*, Kraków: Instytut Botaniki im. W. Szafera Polskiej Akademii Nauk.
- Woźniak, P. 2009. Funkcje nazw własnych w „Fimfárum” Jana Wenricha. *Bohemistyka* 4, s. 279–298.

Słowniki

- Hrin – Hrinchenko, B. 1907–1909. *Słownik ukrajnińskojj mowy*, t. 1–4, Kijów.
- SGPB – Greń, Z., Krasowska, H. 2008. *Słownik górali polskich na Bukowinie*, Warszawa: Sławi-styczny Ośrodek Wydawniczy.
- SZiAB – Komornicka, A.M. 1994. *Słownik zwrotów i aluzji biblijnych*, Łódź: Wydawnictwo Łódzkie.
- USJP – Dubisz, S. red. nauk. 2003. *Uniwersalny słownik języka polskiego*, t. 1–6. Warszawa: Wy-dawnictwo Naukowe PWN.

Źródła internetowe

- Biblijni.pl. 2011. *Ewangelia wg św. Jana. Dobry Pasterz*. Online: <http://www.biblijni.pl/J,10,1-21> [dostęp: 19.06.2020].
- Deon.pl. 2019. *Imiona świętych. Salomon*. Online: <https://deon.pl/imiona-swietych/salomon,8213> [dostęp: 20.06.2020].
- Gałkowski, A. 2012. *Terminologia onomastyczna. Aktualizowana lista podstawowych haseł terminologii onomastycznej w języku polskim*. Online: <https://onomastyka.uni.lodz.pl/strona-glowna/terminologia-polska> [dostęp: 12.06.2020].
- Gałkowski, A., Bijak, U. (tłum. i oprac.). 2018. *Lista ICOS kluczowych terminów onomastycznych*, Łódź–Kraków. Online: <http://onomastyka.uni.lodz.pl/wp-content/uploads/2019/03/Lista-ICOS-kluczowych-termin%C3%B3w-onomastycznych.pdf> [dostęp: 12.06.2020].
- Gruszczyński, W. (kier. proj.). 2013–. *Elektroniczny korpus tekstów polskich z XVII i XVIII w. (do 1772 r.)*, Pracownia Historii Języka Polskiego XVII i XVIII w. Instytutu Języka Polskiego PAN we współpracy z Zespołem Inżynierii Lingwistycznej w Instytucie Podstaw Informatyki. Online: http://korba.edu.pl/query_corpus/ [dostęp: 12.06.2020].
- Imperium Romanum. 2004–2020. *Religia rzymska. Bogowie starożytnego Rzymu. Minerwa*. On-line: <https://www.imperiumromanum.edu.pl/religia/bogowie-starozytnego-rzymu/spis-bogow-rzymskich/minerwa/> [dostęp: 19.06.2020].
- Korpysz, T. 2019. *Nurt nazewnictwa literackiego*, Adonai.pl. Portal katolicki, data publikacji: 12.05.2019. Online: <https://adonai.pl/nauka/?id=189> [dostęp: 13.06.2020].

- Ogorzałek, J. 2018. *Hematohydrozja, czyli krwawy pot i łzy, Kto cię wyleczy?*, data publikacji: 3.08.2018. Online: <https://ktociewyleczy.pl/wiedza/problemy-zdrowotne/choroby-rzadkie/6422-hematohydrozja-czyli-krwawy-pot-i-lzy> [dostęp: 17.06.2020].
- Sikora, L. 2014. *Mamon*, Portal Chrześcijański CEL, data publikacji: 8.09.2014. Online: <http://www.portalcel.pl/mamon/> [dostęp: 18.06.2020].
- Wiara.pl. 2003. *Słownik biblijny*. Online: <https://biblia.wiara.pl/slownik/67ea4.Slownik-biblijny> [dostęp: 20.06.2020].
- Wikipedia. 2002. *Bracia polscy*. Online: https://pl.wikipedia.org/wiki/Bracia_polscy#cite_note-2 [dostęp: 23.06.2020].
- Żydowski Instytut Historyczny. 2008–2020. *Polski Słownik Judaistyczny im. Emanuela Ringelbluma*, hasło: *Baal*, oprac. I.K. Brzewska. Online: <https://www.jhi.pl/psj/Baal> [dostęp: 16.06.2020].

Proper names of biblical provenance in Wacław Potocki's poetry

Summary

This article presents the results of an analysis covering a portion of the vocabulary found in Wacław Potocki's literary works. The examination of the lexical structure of the poet's writings was limited to the biblical proper names coming from the three-volume edition of the poet's *Dzieła (Works)* (Kukulski 1987). The material was excerpted using the corpus method and the Electronic Corpus of 17th- and 18th-century Polish Texts (until 1772). The aim of this article is to divide the collected biblisms according to the onomastic classification and to discuss the findings of their functional analysis. The Bible was a significant source of creative and ideological inspiration for the 17th-century author, which was reflected in the presented collection of proper names, with the anthroponyms that fulfilled allusive and content functions winning the greatest share. The study is concluded with a compilation of the outcomes of the comparative analysis performed with regard to the frequency of biblical proper names, certified in W. Potocki's *Dzieła* and in the corpus of Baroque texts.

Keywords: corpus analysis – biblism – functions of proper names – literary onomastics – Middle Polish language – Wacław Potocki.

Trans. Monika Czarnecka